

LUND UNIVERSITY

Kaptenlöjtnant Liedbeck och "den allmänna nyttan" : 270 år sedan den första avhandlingen på svenska

Tersmeden, Fredrik

Published in:

Lunds universitets doktorspromotion, Lunds domkyrka 5 juni 2014

2014

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Tersmeden, F. (2014). Kaptenlöjtnant Liedbeck och "den allmänna nyttan" : 270 år sedan den första avhandlingen på svenska. I *Lunds universitets doktorspromotion, Lunds domkyrka 5 juni 2014* (s. 73-85). Akademiintendenturen vid Lunds universitet.

http://www.lu.se/sites/www.lu.se/files/doktorspromotionen_2014_program.pdf

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Lunds universitets doktorspromotion

LUNDS DOMKYRKA | 5 JUNI 2014

Produktion: Akademiintendenturen, Sektionen Kommunikation, Lunds universitet.

Layout: Petra Francke, Sektionen Kommunikation, Lunds universitet.

Upplaga: 1500 ex. Tryck: Media-Tryck, 2014.

Kaptenlöjtnant Liedbeck och ”den allmänna nyttan”

270 ÅR SEDAN DEN FÖRSTA AVHANDLINGEN PÅ SVENSKA

Prolog

- Tala de svenska i Frankrike?
- Nej.
- Varför skola vi då tala fransöska?

Samtalet utspann sig mellan biskopen och tidigare lundastudenten Jesper Swedberg samt konung Carl XII under den senares vistelse i Lund 1716–1718. Kungen var, skriver Swedberg, ”mycket ömsint om språket och ville att man borde undfly alla främmande ord, tala och skriva ren svenska”.¹

Denna kungliga kärlek till modersmålet kom även att få konkreta följder vid universitetet. Carl tog som bekant, alla krigsförberedelser till trots, aktiv del av det akademiska livet. ”Föreläsningar, Orationer, Disputations

Försättsbladet till Lars Liedbecks tvåspråkiga specimeringsavhandling från 1744.
Bildkälla: Lunds universitetsbibliotek.

1. Hans Villius (red): *Ögonvittnen – Karl XII* (Stockholm 1960), s 176. Swedbergs referat har av artikelförf delvis omarbetats till dialogform.

Acter afhördes, Bibliotheket besöktes, och denne Store Krigshielten befalte äfven, at Algebraiska Problemer för honom utredas skulle” som historikern Sven Bring senare formulerade det.² Merparten av dessa akademiska övningar ägde säkerligen rum på det hävdvunna lärdomsspråket latin, men enligt vad universitetet år 1723 i en skrivelse uppgav skall faktiskt vissa av disputationakterna ha ägt rum på svenska.³ Detta kan inte ha varit en eftergift gjord endast för att kungen skulle förstå vad som sades. Carl var nämligen själv skolad i latin ända sedan fyra-årsåldern och fullt kapabel att föra ett samtal på detta språk; bland annat hade det varit på latin som han kommunicerat med en av sina allierade, kosackhövdingen Mazepa.⁴

Ett annat konkret resultat emanerade från kungens umgänge med filosofiprofessorn Andreas Rydelius, en av tidens främsta begåvningar vid universitetet. Denne uppmanades av kungen att inte bara undervisa på svenska utan att även att publicera sig på detta språk

och därmed ”hedra nationen”. Rydelius tog maningen ad notam: mellan 1718 och 1722 utkom hans verk *Nödiga förnufts öfningar för all slags studerande ungdom, som wil hafwa sunda tankar*, en kombinerad grundläggande lärobok och studiehandledning.⁵ Det var, vad undertecknad tror sig ha funnit, det första svenska undervisningsmedlet riktat till en akademisk ungdom som avfattats på modersmålet, åtminstone i filosofi.⁶

Så långt som till att författa akademiska avhandlingar på svenska gick dock inte ens Rydelius, och på det hela taget skulle den av kungen förorsakade vurmen för svenska vid universitetet denna gång visa sig bli en parentes. Efter Carls död återgick man i huvudsak till latinet, och det skulle dröja ytterligare ett kvarts sekel innan någon dristade sig att framlägga en akademisk avhandling delvis avfattad på modersmålet: *Om Skepsbyggeri, Och i synnerhet Om Örlogs Skjeps-Bygnad Under watn* av Lars Liedbeck från 1744.

2. Sven Bring: *Tal till kronprins Gustav* (Lunds universitetshistoriska sälls-kaps årsbok 1995; Lund 1995), s 42.

3. Gösta Johannesson: *Lunds universitets historia II: 1710–1789* (Lund 1982), s 218.

4. Gulli Ekholm: *Lund på Karl XII:s tid* (Lund 2005), s 63ff.

5. Ekholm 2005, s 131f, Martin Weibull & Elof Tegnér: *Lunds universitets historia 1668–1868* (Lund 1868), bd 2, s 29.

6. Se exempelvis Sten Lindroth: *Svensk lärdomshistoria – Stormaktstiden* (Stockholm 1989; första utg 1975), s 578f.

Bakgrunden: en ledig matematikprofessur

I juni 1743 gick professorn i matematik vid Lunds universitet, Daniel Menlös, "osörjd" bort. Bristen på sorg berodde på att Menlös under sina dryga tio professorsår gjort sig ökänd som lärarkårens mest bråkige och rättshaveristiske medlem.⁷ Man får således förmoda att det akademiska konsistoriets ledamöter gladdes åt tanken på en ny, mindre besvärlig kollega och att de blev än gladare då de såg den initiala listan över sökande till den lediga professuren.⁸ Bland totalt nio namn var inte mindre än tre redan professorer i ämnet vid andra lärosäten. Främst bland dessa stod Samuel Klingenskierna, professor i Uppsala och allmänt mycket högt ansedd. De båda andra sökande professorerna var Levin Möller i Greifswald och Johan Welin i Åbo. I jämförelse med dessa tre var de övriga intressenterna – däribland vår huvudperson, Lars Liedbeck

7. Om Menlös personlighet och bortgång, se i synnerhet Arvid Leide: *Fysiska institutionen vid Lunds universitet* (Lund 1968), särskilt s 56f. Omdömet "osörjd" är hämtat från Weibull & Tegnérl 1868, bd 1, s 251.

8. Redogörelsen för tillsättandet av matematikprofessuren bygger i allt väsentligt på Leide 1968, s 66f.

– småspelare utan någon synbar möjlighet att erövra den lediga lärostolen.

Men så inträffade en rad händelser som helt ändrade förutsättningarna. Först återtog Klingenskierna av någon anledning sin ansökan. I detta läge beslöt konsistoriet att som underlag för den fortsatta bedömningen be samtliga återstående sökande att specimenera, det vill säga framlägga varsin nyskriven dissertation som prov på sin kompetens. Detta ansåg uppenbarligen professor Möller vara under sin värdighet, varför han anhöll om dispens. Sådan beviljades inte. Därefter avled Welin. Plötsligt hade således alla de tre tyngsta namnen bortfallit. Återstående sex – däribland Liedbeck – levererade sina dissertationer. I Liedbecks fall ventilerades lärodomsprovet den 30 juni med en viss Severin Bredha som "medswarande" respondent.⁹

När konsistoriet därefter ånyo sammanträdde var det tre av de sökande som fick röster: Liedbeck samt adjunkten Mårten Strömer från Uppsala och lundensaren Jonas Hielm, föreståndare för den till matematikprofessuren kopplade samlingen av fysikaliska

9. Datum och respondent framgår av avhandlingens titelblad.

instrument (custos machinarum). Strömer och Hielm hade fått flest röster – fem vardera – medan Liedbeck fått fyra. Likväl rangordnades Liedbeck i det slutliga förslaget högst. Detta skedde med formell hänvisning till de sökandes ”innehavande tjänsters värdighet”, men i bakgrunden torde ha funnits andra skäl till vilka jag återkommer. Det slutliga förslaget följdes hur som helst av Kungl Maj:t som den 10 november 1744 utsåg Liedbeck till Lunds nye professor i matematik.

Vem var Lars Liedbeck?

Vem var då den 37-årige man som tog det historiska steget att disputerar på svenska? Lars Liedbeck var smålänning, född den 13 juli 1707 som femte barn av totalt sexton till Nils Liedbeck (1673–1722), rådman i Jönköping, och Maria Billing (död 1764), en dotter till faktorn vid Jönköpings Gevärsfaktori Bengt Larsson Billing.¹⁰ Sonen

10. Grundläggande biografiska uppgifter om Liedbeck har, där ej annat anges, hämtats från Anders Otto Lindfors: *Analecta historiae academiae Lundensis* (Lund 1803-1821) s 104ff, Magnus Laurentius Ståhl: *Biographiske underrättelser om professorer vid kongl. universitetet i Lund, ifrån dess inrättning till närvarande tid* (Kristianstad 1834), s 189ff, Weibull & Tegnér 1868, bd 2, s 179ff, Carl Sjöström: *Smålands nation i Lund 1668-1921 – Biografiska och genealogiska anteckningar*

undervisades först i hemmet samt därefter vid skolan i Jönköping och vid gymnasiet på Visingsö. Tjugo år gammal kom han till Lunds universitet där han skrevs in i den filosofiska fakulteten den 3 juni 1727.¹¹ Två månader senare skrev en annan jämnårig smålänning in sig i samma matrikel: Carolus Linnæus.¹² I den lilla värld som Lunds universitet då utgjorde får man förmoda att de båda landsmännen träffades och lärde känna varandra redan vid denna tid. Att de gjorde det senare vet vi genom Linnés *Skånska resa* (1749) där denne från sitt besök i Lund skriver att ”Professor Liedbeck hade uti sin trädgård infört allehanda slags willa [vilda] trän, et af hwardera.”¹³ Det finns också ett bevarat brev från 1755, skrivet av Linné till en annan lundaakademiker, botanikern Eric Gustaf Lidbeck, där blomsterkungen särskilt

(Lund 1922), s 87, Hjalmar Börjesson: *Biografiska anteckningar om örlogsflottans officerare 1700–1799* (Stockholm 1942), s 116 och H G-m [Hans Gillingstam]: ”Liedbeck, släkt” i *Svenskt biografiskt lexikon*, bd 22 (Stockholm 1977–1979), s 738. Här till har uppgifter från vissa genealogiska m fl databaser på nätet anlitats rörande Liedbecks möderne.

11. Lunds universitetsarkiv (LUA): Filosofiska fakultetens arkiv 1668-1956, vol D 1:1.

12. Ibid samt Matz Jörgensen: ”Linné möter Lund” i Gunnar Broberg m fl: *Linné och de lärde i Lund* (Lunds universitetshistoriska sällskaps årsbok 2007; Lund 2007), s 88.

13. *Carl Linnæi Skånska Resa På Höga Öfverhetens Befallning Förrättad År 1749* (Stockholm 1751), s 285.

sänder sina hälsningar till Liedbeck.¹⁴ Till Liedbecks lärare i Lund hörde matematikern och astronomen Conrad Quensel, den förste lundaprofessorn att bekänna sig till den kopernikanska världsbilden.¹⁵

Precis som Linné lämnade Liedbeck i sinom tid Lund för Uppsala, i hans fall dock först efter tre år. Lika lång tid stannade han vid det nordliga universitetet, där han bland annat hade den tidigare nämnde Klingenstierna som lärare i matematik men även studerade botanik och anatomi. 1733 lämnade Liedbeck Uppsala och tillbringade de närmaste åren som auskultant (ett slags oavlönad praktikant) i Bergskollegium. Uppenbart hade han redan då förhoppningar om att återgå till den akademiska banan: 1736 sökte han adjunkturen i matematik vid sitt forna lärosäte Lund, men förgäves. I stället kom Liedbeck att söka sig till flottan. 1736 blev han anställd vid Amiralitetskollegium i Karlskrona, först endast som kanslist men snart även med den militära rangen understyrman. Redan året

därpå blev han överstyrman och löjtnant samt 1740 kaptenlöjtnant. Med sina matematiska kunskaper användes Liedbeck bland annat för mättnings- och kartarbeten men var också med om en minst sagt dramatisk händelse. År 1738 deltog han i en långresa med det tämligen nybyggda linjeskeppet Sverige, vars destination var Konstantinopel. Så långt nådde man dock inte: i november förliste fartyget utanför spanska kusten.

Liedbeck överlevde skeppsbrottet men då han 1739 återkom till Karlskrona skall han ha varit "utblottad". Han sökte nu professuren i matematik vid universitetet i Greifswald – vid tiden ännu tillhörigt den svenska kronan – men hade inte heller denna gång framgång. Lärare blev han dock ändå, nämligen vid Skeppsgosseskolan i Karlskrona. Till titeln var han underlärare, men han utförde ofta även överlärarens uppgifter. Sitt vetenskapliga och pedagogiska intresse hade Liedbeck redan vid denna tid bevisat genom några böcker han låtit utgiva. 1734 kom hans *Kortt och tydlig beskrifning om himmel-och jord-globernas rätta bruk, nytta och egenskap*¹⁶,

14. The Linnean Correspondence (databas framtagen av Kungl. Vetenskapsakademien, Uppsala universitet och the Linnean Society of London), brev nr L 1875 (http://linnaeus.c18.net/Letters/display_txt.php?id_letter=L1875).

15. Anders Burius: "Conrad Quensel" i *Svenskt biografiskt lexikon*, bd 29 (Stockholm 1995-1997), s 556.

16. Denna bok utkom även i en ny, bearbetad utgåva 1753, vilken digitaliserats av Umeå universitetsbibliotek

följd 1737 av *En kort och nyttig arithmetica*. Särskilt den sistnämnda visar att Liedbeck höll sig à jour med nyheter inom sina vetenskaper. Han var nämligen häri den förste svensken att introducera ett nytt, från England hämtat, sätt att ställa upp divisioner. Detta sätt anammades några år senare av själve Anders Celsius och blev under 1700-talets senare del samt under en stor del av 1800-talet dominerande i svensk matematikundervisning.¹⁷ Sådan var alltså Lars Liedbecks ställning och meritlista då han 1744 för tredje gången försökte sig på att söka en akademisk tjänst.

Varför skeppsbyggnad?

För eftervärlden väcker titeln på Liedbecks specimeringsavhandling två frågor. Den ena är: varför söka till en professur i matematik med en avhandling om skeppsbyggnad? För att förstå detta måste man beakta hur breda många av de akademiska disciplinerna ännu var vid denna tid. Professurerna var få

och deras ansvarsområden därmed i regel vittomfattande. I 1666 års konstitutioner för Lunds universitet fastställdes att av de båda matematikprofessorerna skulle den ene ("Ptolomaicus") undervisa i astronomi, trigonometri, gnomonik (läran om solur), "computus ecclesiasticus" (konsten att beräkna de kyrkliga högtiderna), geografi, bruket av glober och navigation, medan den andre ("Euclidieus") skulle undervisa i aritmetik, den del av räknekonsten som benämndes "logistica sexagenaria", övriga delar av räknekonsten samt teoretisk och praktisk geometri.¹⁸ Dessa bestämmelser gällde ännu 1744, men med två viktiga skillnader. Den första var att man 1737 till ansvarsområdet även lagt delar av fysiken, den andra att det från 1682 endast fanns en matematikprofessur med ansvar för hela detta vidsträckta kunskapsfält.¹⁹

Listan över delämnerna kan faktiskt göras än längre än vad som framgår av konstitutionerna. När Liedbeck såsom väl utsedd professor själv skulle lämna en redogörelse för sin undervisning till universitetets kansler så förtecknade han hela 28 olika "vetenskaper".

(<http://rara.ub.umu.se/bookview/ipac/BookView.jsp?BookId=477&PageNo=86&MetaView=false>).

17. Erik Vanäs: "Divisionens historia i Sverige" i *Lychnos – Lärdomshistoriska Samfundets årsbok 1954–1955* (Uppsala & Stockholm 1955), s 154ff, 162.

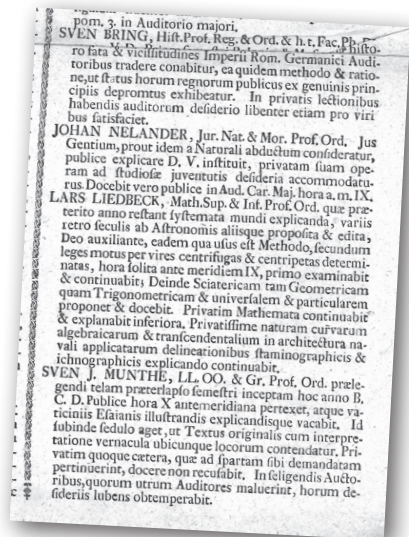
18. Fredrik Schrevelius: *Lunds akademis constitutioner* (Lund 1832), s 125.

19. Weibull & Tegnér 1868, bd 2, s 173f.

Utöver den rena matematikens olika grenar ingick astronomi, geografi, geodesi, stora delar av fysiken (däribland statik, dynamik och optik), kosmografi, kyrklig kronologi, civil och militär arkitektur, ballistik, pyroteknik, navigation, sjömanskonst, tackelkonst och – just – skeppsbyggnadskonst. Ja, så omfattande var matematikämnet att Liedbeck beräknade att en student som önskade läsa samtliga dess moment behövde nio års studier!²⁰

Som synes ingår maritimt och inte minst sjömilitärt anknutna ämnen redan i 1666 års föreskrifter och än mer i den lista Liedbeck själv redovisar. Det var ingen tillfällighet: flottan var viktig i tidens Sverige och kronan önskade dra nytta av den kunskap inom den akademiska undervisningen som kunde komma det sjömilitära till gagn. Detta gällde inte minst för universitetet i Lund till följd av den relativa närheten till flottstaden Karlskrona.²¹ Att välja ett avhandlingsämne som anknöt till denna överhetens förväntningar på disciplinen kunde därför vara ett gott taktiskt val.

Till detta kommer rimligtvis att ämnet var ett där Liedbeck kunde räkna med att besitta

Detta utsnitt ur universitetets föreläsningskatalog för 1746 ger en uppfattning om de många olika delmoment Liedbeck hade att undervisa inom som matematikprofessor. Bildkälla: Lunds universitetsarkiv.

större praktiska kunskaper än sina konkurrenter. Man skall heller inte försumma möjligheten att ämnet helt enkelt var ett som låg författaren själv om hjärtat. Att så tycks ha varit fallet vittnar avhandlingens förord om:

20. Leide 1968, s 72f.

21. Johannesson 1982, s 42.

Skjepsbyggeriet, som visserligen förtjenar et heders ställe ibland de till Naturmätning-en hörande Wettenskaper, har til denna dag blifwit af de lärda tillbaka sat, och mäst uppehållit sig uti handslöga Mästareshetens städer: Ty, så wida mig bekant är, har ännu ingen företagit sig densamma at utarbete och handtera efter grundelig wettenskaps sätt. Sedan jag detta öfwerwägat och tillika funnit, hwad förträffelig nytta och förmån denna ädla konsten almänt och enskilt skaffar uti det gemensamma lefwernet; har jag tyckt wara mödan wärdt, at derpå något använda mit förstånds krafter.²²

Här framträder två uttalade och sammanlänkade motiv: dels att höja skeppsbyggarkonsten från ett rent hantverk till en vetenskaplig nivå, dels att härigenom vara "det gemensamma" – alltså samhället – nyttigt.

Varför på svenska?

Den andra frågan man kan ställa sig inför Liedbecks avhandling är: hur kom det sig

att just denna blev den första att använda sig av det svenska språket? Det vore här tacksamt att söka förklaringen i en samtida utsaga om Liedbeck som lärare och person, gjord av en av dennes studenter, Carl Nyrén. Liedbeck, skriver Nyrén, "kunde föga eller ingen latin".²³ Detta kan dock rimligen inte vara orsaken av det enkla skälet att Liedbecks avhandling i praktiken är tvåspråkig: den är i sin helhet avfattad på såväl latin som svenska med de båda språken satta i parallella spalter. Och som avhandlingen i sin helhet är på 80 sidor (samt ett antal planschbilagor med tabeller) motsvarar alltså redan den latinska delen en skrift om 40 sidor, vilket torde varit betydligt mer än vad som var standard bland tidens avhandlingar. Ser man till de "vanliga" dissertationer som Liedbeck senare i egenskap av professor presiderade över omfattar merparten av dessa inte mer än 16 à 20 sidor, några så få som åtta.

Dessa senare avhandlingar – ett åttiototalt – vittnar också om att Liedbeck inte kan ha varit inkapabel att skriva latin. De är

22. Lars Liedbeck: *Om Skeppsbyggeri, Och i synnerhet Om Örlogs Skjeps-Bygnad Under watn* (Karlskrona 1744), opag. "Naturmätning" är det svenska ord Liedbeck använder som översättning av latinets "mathematica".

23. Arvid Leide: *Akademiskt 1700-tal – Minnesbilder från Lunds Universitet* (Föreningen Gamla Lunds årsskrift 53; Lund 1971), s 33.

nämligen alla i sin helhet skrivna på latin²⁴ och vid denna tid var det mer regel än undantag att avhandlingar författades icke av den disputerande respondenten utan av den presiderande professorn. I de undantagsfall där respondenten faktiskt även var författare skulle detta särskilt markeras med att vederbörande på titelbladet angavs som "auctor".²⁵ Undertecknad har gått igenom de första tre fjärdedelarna (från åren 1744–1754) av Liedbecks dissertationsproduktion och häribland endast funnit en (*De anno lunari* av H.G. Bergius 1748) med en sådan markering. Även med reservation för att det tydligen ofta slarvades med dessa angivelser får man således utgå från att Liedbeck själv var upphovsman till lejonparten av de latinska avhandlingar han presiderade för.²⁶

24. Se Liedbecks publikationsförteckning i Weibull & Tegnér 1868, bd 2, s 180. Ett studium av avhandlingarna i fråga visar dock att även om själva den vetenskapliga huvudtexten alltid är på latin så kan vissa inslag i form av inledande dedikationsverser vara på svenska respektive franska.

25. Ragnar Askmark: "Disputationer i Lund för tvåhundra år sedan" i *Berlingska boktryckeriet i Lund 1745–1945* – Blad ur dess historia (Lund 1945) , s 115.

26. En intressant detalj i sammanhanget är att Liedbeck under flera år till universitetet även inlämnade svenska översättningar av de avhandlingar han presiderat för. Detta var till följd av ett beslut i konsistoriet 1749 att söka åstadkomma en svensk parallellpublicering av avhandlingar i ett antal utvalda, praktiskt nyttiga ämnen (däribland matematik). Någon sådan publicering kom dock aldrig till stånd, främst av ekonomiska skäl. Se

Utifrån det ovanstående är min misstanke därför att Nyréns omdöme snarare avser Liedbecks talade latin än det skrivna. Detta stämmer också överens med det faktum att Liedbeck sedermera även blev en av de första professorerna att börja föreläsa på svenska, och att detta skall ha skett på studenternas uttryckliga önskan.²⁷

Svaret på frågan om Liedbecks oortodoxa språkval tror jag mer står att finna i den motivering han själv angiver i förordet:

Det torde mången sälsamt om icke otidigt förekomma, at swenskan går i lika bredd med latinen uti detta lärdomsprofwet. Men et nytt ämne anstår en ny drägt: icke heller må någon tänka at detta skedt utan grund och orsak. Först har jag ment mig wara den al-männa nyttan och Fäderneslandets ungdom så mycket skyldig, att jag borde efter mit begrep och efter andra lärda Folks wedertagna sed, på vårt Modersmål upodla, bepryda och framgifwa de Wettenskaper, hwilka jag sjelf ifrån min ungdom idkat: Sedan skola här som oftast förekomma de ord och namn, som höra i synnerhet till Skepsbyggeriet,

Johannesson 1982, s 219.

27. Johannesson 1982, s 222.

*och näppligen lära wara bekanta för Mästare i vårt Modersmål, men äro i latinen aldeles ohörda [...].*²⁸

Liksom i ämnesvalet finner vi här två nära kopplade skäl: Liedbeck hänvisar dels till den allmänna nyttan i att tillgängliggöra kunskap på svenska, dels den mer specifika nyttan i att göra textens fackterminologiska begrepp tillgängliga för praktiskt arbetande skeppsbyggare. Han önskade att hans skrift skulle vara läs- och användbar inte bara för lärda män utan även för verksamma inom professionen såsom andra officerare i flottan.²⁹

Skall man sammanfatta Liedbecks motiv för val av såväl ämne som framställningssätt kan de uttryckas i ett av 1700-talets kardinalbegrepp: nytta. Och det var troligen ett mycket klokt valt fokus i beaktande av "[t]idens böjelse att åt allt gifva en mera

practisk riktning".³⁰ Redan direkt efter Menlös död i en korrespondens mellan universitetskanslern Johan Gyllenborg och prokanslern Johannes Engeström hade den senare framhållit att "den som teorien rätt förstår vid praxis att applicera är den habilitate mathematicus". En rent teoretiskt inriktad professor däremot skulle bara förmedla "en hop skrytstudier" till studenterna.³¹ Utifrån sådana utgångspunkter står det klart att en person som Liedbeck, "en det praktiska livets man", passade väl i kravprofilen, och häri, snarare än i hans formella rang som officer, tror jag att man bör se konsistoriets val att sätta honom i första förslagsrummet trots lägre bedömda vetenskapliga meriter.

Liedbeck som professor

Liedbecks tvåspråkiga, praktiskt inriktade avhandling renderade honom arton år som professor i Lund. Under den tiden hann han med att vara promotor för en magisterpromotion (1757), dekanus för Filosofiska fakulteten två gånger (1748 och 1755) samt rektor

28. Liedbeck 1744 opag.

29. Askmark 1945, s 123. Det kan i sammanhanget tänkas att Liedbeck även inspirerats av sin företrädare på professuren, Daniel Menlös. Denne hade nämligen 1741 givit ut icke en avhandling men väl ett promotionsprogram som hade haft parallell text på latin och svenska, och också i det fallet var ämnet marint anknutet: *Academisk kungörelse om ett nytt sätt att segla, utan vind, segel och åror* (se Bror Olsson: *Doktorspromotioner i Lund* (Föreningen Det gamla Lunds årsskrift XXIX; Lund 1947), s 25f samt Johannesson 1982, s 218). Det är förstås långt ifrån otänkbart att Liedbeck som vetenskapligt inriktad sjöofficer kan ha tagit del av denna skrift.

30. Weibull & Tegnér 1868, bd 1, s 262f.

31. Leide 1968, s 67.

för universitetet en gång (1760). Från 1755 var han därtill inspektor för Västgöta nation. Han tycks plikttroget ha fullgjort dessa åligganden på ett sätt som inte givit historien anledning att vare sig klandra eller särskilt berömma honom. Härtill drog universitetet nytta av hans mer praktiska färdigheter. Inför Carl Hårlemans omgestaltning av Lundagård till park var det exempelvis Liedbeck som ledde de förberedande anläggningsarbetena.³² Han upprättade även tomtritningar med anledning av universitetets långvariga gränsdragningstvist med en av dess grannar, prästänkan Munck.³³

Liedbecks författarskap som akademisk lärare utgjordes, utöver de nämnda dissertationer, huvudsakligen av ett stort antal almanackor. På denna punkt följde han bland annat i sin forne lärare Quensels fotspår. Liedbecks almanackor utgavs i ett flertal versioner ställda för olika horisonter, däribland Lunds, Karlskronas, Växjö, Stockholms och Jönköpings.³⁴

Vill vi komma närmare läraren och männ-

iskan Liedbeck är det främst den tidigare citerade eleven Carl Nyrén vi får vända oss till. Han beskriver Liedbeck som "en stilla och arbetsam man" vilken trots begränsad pedagogisk förmåga gjorde "mycken nytta med sin flit och insikt i navigation och skeppsbyggeri, hvaruti han hade mycket tilllopp af unga ädlingar från Karlskrona."³⁵ Bland dessa "unga ädlingar" fanns dock stundtals de som kunde få även den "stilla" Liedbeck att tappa humöret och därvid locka fram ett beteende hos honom som nog hörde mer hemma i flottan än vid akademien. Nyrén berättar om en sådan besvärlig student, en 16-årig arkilmästare von Stauden, som förefaller ha varit en veritabel pina för sin omgivning. "Så saktmodig som professor Liedbeck annars var, så häftig och bångstyrig var han i vrede, när han blifvit retad, vilket jag erfor, då han i min närvaro en gång agade von Stauden i sin egen kammare på sjömansvis med en repstump så hårt, att jag i fruktan att gossen skulle taga skada till lif eller lem måste gå emellan och taga frid".³⁶

Det finns olika uppfattningar om vilken del

32. Axel Törje: *Lundagård – Parkanläggningens historia* (Föreningen Det Gamla Lunds årsskrift XLI; Lund 1959), s 23.

33. Arvid Leide: *Munckska tomten – Professorstomten som blev lasarett* (Föreningen Det Gamla Lunds årsskrift XLVII; Lund 1965), s 21, 26f, 99.

34. Se Liedbecks publikationer i databasen Libris.

35. Leide 1971, s 33.

36. Leide 1971, s 34.

av sitt omfattande undervisningsfält Liedbeck själv mest förknippade sig med. Enligt Weibull & Tegnér var han främst "framstående inom mekaniken" medan Leide menar att Liedbeck "ansåg sig själv i första rummet vara astronom".³⁷ Säkert är dock att han rent praktiskt gjorde en av sina viktigaste insatser inom det senare ämnesområdet. Ända sedan det skånska kriget på 1670-talet hade skövlat dåvarande astronomiprofessorn Anders Spoles observatorium på nuvarande S:t Petri kyrkogata hade Lunds universitet saknat en sådan anläggning. Detta problem lyfte Liedbeck i konsistoriet inför 1749 års stat (budget) och han pläderade även för att hans driftige custos machinarum, Nils Schenmark, borde utses som observator vid ett nyinrättat observatorium. Propåen kröntes med framgång: ett astronomiskt observatorium inrättades överst i Kungshuset trapptorn (där det förblev ända till 1860-talet) och Schenmark utnämndes till observator.³⁸ Denne skulle i sinom tid efterträda Liedbeck på professuren och räk-

nas som en av 1700-talets mer framstående lundaakademiker.

Lars Liedbeck avled på sin post i Lund den 5 augusti 1762, endast 55 år gammal. Han efterlämnade en änka vid namn Sophia, född Lieffertz, en son och en dotter. Sonen Nils Caspar gick också den akademiska banan och blev docent i filosofi, men avled ännu yngre än sin far – han var 45 – och barnlös. Någon lundensisk akademikerdynasti kom den praktiskt lagde marinofficeren således aldrig att grundlägga.

Epilog

År 1754, när Lars Liedbeck hade varit professor i tio år, fick Lund åter kungligt besök. Denna gång var det dock under betydligt fredligare auspicer än vid Carl XII:s lundavistelse nära fyra decennier tidigare. Det var kung Adolf Fredrik med gemålen Lovisa Ulrika som gästade akademien. Liksom undantagsvis skett redan under kung Carls tid arrangerades en disputation på svenska: det var Liedbecks professorskollega Sven Bring som presiderade över en avhandling med ämnet "äldre och yngre tiders för-

37. Weibull & Tegnér 1868, bd 1, s 263; Leide 1968, s 67.

38. Ingemar Lundström: "Fem sekler – fyra byggnader" i Lennart Lindegren & Ingemar Lundström (red): *Lundaögon mot stjärnorna – Astronomi i Lund under fem sekler* (Lunds universitetshistoriska sällsks årsbok 2003; Lund 2003), s 20f.

mån”.³⁹ Denna gång kan man dock förmoda att språkvalet var mer betingat av de höga gästernas språkkunskaper än av Carls mer principiella språkpuristiska skäl, ty även om universitetet flera gånger under 1700-talets mitt diskuterade möjligheten av att även vid ordinära disputationer tillåta folk att framlägga avhandlingar på svenska så blev det, med fåtaliga undantag, aldrig något av detta där och då.⁴⁰

Det skulle dröja till seklets slut innan en verklig våg av svenskspråkiga avhandlingar började utgivas vid Lunds universitet. Det var

professorn i estetik Anders Lidbeck (namnligheten till trots inte en släkting till Lars men väl en son till dennes professorskollega Eric Gustaf Lidbeck) som då mer systematiskt började ventilera avhandlingar på svenska. Och nu var detta inte så mycket av rationellt praktiska och ”nyttiga” skäl utan med det uttalade ideologiska syftet att verka för ”de lärdas förbindelse att odla deras modersmål”.⁴¹ En ny era – romantiken – var på intåg.

FREDRIK TERSMEDEN
ARKIVARIE VID UNIVERSITETSARKIVET

39. Karl Axel Arvidsson: *Att ligga i Lund – Lundaminnen från tre sekler* (Stockholm u å [1952]), s 66f

40. Johannesson 1982, s 218ff; jfr även not 26 ovan.

41. Ewert Wrangel: *Tegnér i Lund*, del 1 (Stockholm 1932), s 158.